

УДК 82-32(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2022-203-7>**ОБРАЗ ЖІНКИ-БОРЦЯ В ПОЕЗІЇ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ****IMAGE OF A FEMALE FIGHTER IN THE POETRY BY OLENA TELIHA****Лаврусенко М.І.,***orcid.org/0000-0003-0052-5627**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка***Шевченко А.І.,***студентка III курсу факультету української філології,
іноземних мов та соціальних комунікацій
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка*

Оригінальне бачення ролі жінки у боротьбі за національну свободу презентує творчість Олени Теліги – української діаспорної письменниці. Доробок авторки тісно пов'язаний із празькою школою – спільнотою митців, котрі емігрували до Європи в першій половині ХХ ст. Письменники цього літературного кола у своїх художніх та публіцистичних текстах плекали ідеї націоналізму, наголошували на потребі формування дієвого українця, людини чину, здатного захищати й будувати незалежну державу.

Ліричні й публіцистичні твори Олени Теліги також актуалізують ці проблеми. Авторка вважала, що місія жінки в боротьбі за державний суверенітет – стати для чоловіків-воїнів другом, моральною підтримкою, а за потреби також взяти зброю до рук. Художня творчість письменниці має феміністичне звучання, однак погляди авторки на роль і місце жінки у суспільстві не до кінця суголосні з ідеями філософії фемінізму.

Статтю зосереджено на аналізі поезій Олени Теліги «Мужчинам», «Відповідь», «Вечірня пісня», «Вечір», «Я руці, що била, – не пробачу...», «Чекає все: і розпач, і образа». Дослідження цих творів із позицій феміністичної критики засвідчило, що їхня лірична героїня – це ніжна і ласкава жінка, що є життєдайною силою для чоловіка-воїна, захисника держави. Водночас вона морально сильна та вольова особистість, здатна у критичний час узяти до рук зброю й мужньо боронити на рівні з чоловіком свій край. Жінка в поезії авторки готова пробачити своєму обранцю і світу все, окрім приниження її людської гідності. Гармонія світу в ліриці мисткині будується на ідеї паритетності у стосунках чоловіків і жінок.

Ліричні твори Олени Теліги засвідчують, що авторка була націєцентричною феміністкою. Жінка в розумінні авторки має залишатися ніжною зі своїм чоловіком, відданою йому, а коли останньому випадає місія захищати свою державу, вона мусить стати другом і соратником у боротьбі.

Ключові слова: Олена Теліга, празька школа, лірика, феміністичні ідеї, національна держава.

The original vision of the role of women in the struggle for national freedom is presented by the work of Olena Teliha, a Ukrainian diaspora writer. The work of the author is closely related to the Prague school - a community of artists who emigrated to Europe in the first half of the 20th century. The writers of this literary circle in their artistic and journalistic texts nurtured the ideas of nationalism and emphasized the need to form an effective Ukrainian, a man of rank, capable of defending and building an independent state.

The lyrical and journalistic works of Olena Teliha also actualize these problems. The author believed that a woman's mission in the struggle for state sovereignty is to become a friend, and moral support for male warriors, and, if necessary, also to take up arms. The writer's artistic work has a feminist sound, but the author's views on the role and place of women in society are not entirely consistent with the ideas of the philosophy of feminism.

The article focuses on the analysis of Olena Teliha's poems «To Men», «Answer», «Evening Song», «Evening», «I will not forgive the hand that beat me...», and «Everything awaits: both despair and resentment». The study of these works from the standpoint of feminist criticism proved that their lyrical heroine is a gentle and affectionate woman who is a life-giving force for a man-warrior, and defender of the state. At the same time, she is a morally strong and strong-willed person, capable of taking up arms at critical times and courageously defending her land on

par with her husband. The woman in the author's poetry is ready to forgive her chosen one and the world everything, except the humiliation of her human dignity. The harmony of the world in her lyrics is based on the idea of parity in the relationship between men and women.

Olena Teliha's lyrical works testify that the author was a national-centric feminist. A woman, in the author's understanding, must remain gentle with her husband, and devoted to him, and when the latter has a mission to protect his state, she must become a friend and ally in the struggle.

Key words: Olena Teliha, Prague school, lyrics, feminist ideas, national state.

Постановка проблеми. Олена Теліга – видатна українська поетеса, літературна критикиня, публіцистка. Доробок її не надто великий – тридцять вісім поетичних творів, одне оповідання, шістнадцять статей та рецензій і шістдесят п'ять листів. Мисткиня прожила коротке життя, проте увійшла в національну культуру як захисниця ідеї національної свободи. Творчість Олени Теліги пов'язана з празькою школою – тією когортою українських письменників, які опинилися у вигнанні після революційних подій в Україні 20-х років ХХ ст. і художнім словом продовжили відстоювати право на самостійність своєї землі. Юрій Дараган, Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Олег Ольжич, Олена Теліга, Юрій Липа, Юрій Клен, Олена Лятуринська, Галина Мазуренко, Олекса Стефанович співпрацювали з Дмитром Донцовим – речником українського націоналізму, видавалися в редагованому ним журналі «Вісник». У своїх художніх та публіцистичних текстах митці плекали ідеї націоналізму, наголошували на потребі формування дієвого українця, людини чину, здатного захищати й будувати незалежну державу.

Оригінальне бачення ролі жінки в боротьбі за національну свободу презентує творчість Олени Теліги. Лірика та публіцистика авторки не позбавлені й феміністичних рис. Письмениця вважала, що місія жінки в боротьбі за державний суверенітет – стати для чоловіків-воїнів другом, моральною підтримкою, а за потреби також узяти зброю до рук. Отже, актуальність нашого дослідження бачимо в тому, щоб через аналіз лірики Олени Теліги прокоментувати авторське бачення ролі жінки в українському суспільному бутті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екзальтований тип жінки-борчині, водночас вірної своєму чоловіку, котрий став на захист держави, у творчості мисткині позначений феміністичним контекстом. Цю проблему окреслено в літературознавчих розвідках Є. Маланюка [1], М. Слабошпицького [2], В. Агєєвої [3], С. Павличко [4], О. Климентової [5], Ю. Денисенко [6] та ін.

Зауважимо, що завдання феміністичної критики – оцінити художні твори, авторами яких є жінки, прокоментувати особливості змалювання образу жінки в художніх творах, написаних авторами-чоловіками й авторами-жінками, довести, що «чоловічий» текст оприявлює владні стосунки з боку чоловіка до жінки; дослідити відмінності мови творів, написаних митцями-чоловіками й митцями-жінками; за допомогою психоаналізу прокоментувати особливості презентації жіночого й чоловічого начал у тексті.

Постановка завдання. Завдання пропонованої студії вбачаємо в тому, щоб, зважаючи на висновки матерікових і діаспорних дослідників, дослідити особливості феміністичних ідей, презентованих у поезії О. Теліги («Мужчинам», «Відповідь», «Вечірня пісня», «Вечір», «Я рuci, що била, – не пробачу...», «Чекає все: і розпач, і образа»), наголосити на спільному й відмінному в погляді на місію жінки у громадському житті представниць феміністичної школи й мисткині, довести, що авторка не ставила для себе мети заперечити чи знівелювати роль чоловіка в суспільному бутті, а наголосила на праві жінки рівно з представниками протилежної статі вирішувати ключові державні проблеми, проте не втрачаючи при цьому своєї ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Інтимна, патріотична та громадянська поезія Олени Теліги актуалізує проблеми жіночої свободи, ролі жінки в національній боротьбі за незалежність.

С. Гординський, коментуючи лірику поетки, стверджував, що в ній було «велике відчуття жіночої великості, якоїсь еманципації, що вселюдно формувала свій власний духовний світ» [7, с. 244]. Одним із найбільш виразних у цьому плані, на нашу думку, є вірш О. Теліги «Мужчинам». Це звернення ліричної героїні до чоловіків, які поряд із нею. Образ жінки, що окрес-

люється в поезії, відповідає тому, про який авторка писала у статтях «Якими нас прагнете? та «Сліпа вулиця (огляд жіночої преси)». Авторка змальовує її дієвою і мотивованою, здатною на звернення й жертви в ім'я батьківщини, але при цьому такою, що може приваблювати своєю красою представників сильної статі.

Лірична героїня спокійно приймає стереотипну роль жінки, вона готова стати для свого коханого підтримкою, бути з ним ніжною:

*Не зірвуться слова, гартовані, як криця,
І у руці перо не зміниться на спис.
Бо ми лише жінки. У нас душа криниця,
З якої ви п'єте: змагайся і кріпись!* [8, с. 20].

О. Юрчук зауважує: «У поезії О. Теліги жіноча сутність існує не як самодостатнє явище – «річ у собі», а як гармонійне доповнення до чоловічого ества, його життєдайна сила» [9, с. 211]. Лірична героїня в аналізованому творі не намагається брати до рук зброю, не намагається керувати чоловіками та зовсім не відповідає образу амазонки, який так не схвалювала письменниця. Жіноча сила криється у здатності бути джерелом сил для сильної статі.

*І ми їх даємо не у залізнім гимні,
У сріблі ніжних слів, у вірі в вашу міць* [8, с. 20].

Але неправильно було б ототожнювати ліричну героїню вірша з типовим уявленням про жінку лише як про ту, яка надихає, але сама не спроможна на вчинок. Навпаки. Жінка у творі змальована як морально сильна та вольова особистість, яка знаходить у собі ресурси не просто підтримувати інших чи робити щось самій, а поєднувати ці дві речі. Без скарг та зайвих примх така жінка здатна піти навіть на смерть.

*Гойдайте ж кличний дзвін! Крешіть вогонь із кремнів!
Ми ж радістю життя вас напоївши вщерть –
Без металевих слів і без зітхань даремних
По ваших же слідах підемо хоч на смерть!* [8, с. 20].

Ще одне поетичне послання до чоловіків, що визначає авторське бачення ролі жінки у суспільстві, – поезія «Відповідь». Героїні твору виступають перед реципієнтами як ті, хто має нести надію та ніжність, але аж ніяк не смерть:

*Ми ж ваша пристань – тиха і ясна,
Де кораблями – ваші збиті крила...
Не Лев, а Діва наш відвічний знак,
Не гнів, а ніжність наша вічна сила* [8, с. 33].

Варто зауважити, що така позиція О. Телігою не заперечується та не засуджується. Авторка утверджує думку, що жінки залишаються такими ніжними лише до певного часу. У критичний час вони самі ладні взяти до рук зброю, аби захистити те, що цінують. Мисткиня наголошує на силі духу своїх героїнь, які у вирішальний момент не просто готові до боротьби, а й можуть мати в ній успіх.

*І рвуться пальці, довгі і стрункі,
Роздерти звички, мов старі катари,
Щоб взяти зброю з вашої руки
І вдарить твердо там, де треба вдарить* [8, с. 33].

Але така завзятість триває лише в момент небезпеки. Якщо «меч відчує знов рішучий дотик», тобто буде той, хто зможе взяти на себе відповідальність, жінка буде тішити коханого своєю ніжністю й турботою:

*Та тільки меч – блискучий і дзвінкий –
Відчує знову ваш рішучий дотик,
Нам час розгорне звиклі сторінки:
Любов і пристрасть... ніжність і турботи* [8, с. 33].

Продовжується ця тема й у поезії «Вечірня пісня». Образ жінки у творі – це всеохоплююча ніжність, турбота, бажання піклуватися про близьку людину, готовність поділити з нею біль та забрати собі всі негативні переживання. Але такий образ ми споглядаємо рівно до того моменту, аж поки настає час зборів та прощання. Героїня, коли виникає необхідність, рішуча та впевнена. Вона не дозволяє собі лити сліз, не дозволяє собі жалю та слабкості. Жінка намагається подарувати свої впевненість та силу чоловікові. Тож навіть її поцілунок для коханого стає зброєю.

*Щоб мав ти в залізнім свисті –
Для крику і для мовчань –
Уста рішучі як вистріл,
Тверді як лезо меча [8, с. 22].*

Образ ліричної героїні поезії «Вечір» – це образ жінки-феміністки. Патріархальна жінка у ситуації розлуки з чоловіком мала б лити сльози та благи залишитися. Перед нами ж сильна особистість, яка стримує свої емоції, щоб не бентежити, натомість намагається поділитися своєю внутрішньою силою та допомогти, наскільки має можливість. І це було б просто нерелеванним без надзвичайної моральної сили, яка притаманна жінці.

Цікавий образ представниці слабкої статі окреслюється у ще одному творі О. Теліги – «Я руці, що біла, – не пробачу...». Назва, власне, є провідною ідеєю цієї поезії. Лірична героїня не здатна переступити через власну гідність. Як би сильно вона не кохала, та гордість бере верх, а теплі почуття поступово просто відмирають. Трактувати побиття у цій поезії зовсім не обов'язково прямо, справа може йти про образу моральну, яка співвідносна по силі з ударом фізичним. Героїню це не влаштовує, оскільки вона цінує себе та вибирає радше відмовитися від почуттів, ніж від власної гідності.

*Тільки все у гордість замінила,
Що тобою дихало й цвіло,
А її тверда й холодна сила
Придушила тепле джерело [8, с. 15].*

Але навіть попри таку досить жорстку та незалежну позицію в душі ліричної героїні зберігається сентиментальна та типово жіноча реакція на ситуацію. Вона не бажає відповідати образою на образу. Учинити гідно для героїні поезії – справа честі: розмінюватися на мстиві дрібниці жінка не бажає.

*Але навіть за твою шпіцруту
Стріл затрутих я тобі не шлю,
Бо не вмю замінити в отруту
Відгоріле соняшне – «люблю» [8, с. 15].*

М. Ільницький зауважував, що «...поезія Олени Теліги – поезія жіноча у всьому – у спонтанності почувань, граційності, не чужій легко кокетства. У власних вчинках вона прагнула бути героїнею власних віршів» [10, с. 95]. Варто сказати, що мотив сильної жінки, яка є опорою для свого обранця, у творчості О. Теліги пояснюється особистим життєвим досвідом авторки. Поряд із нею були ті чоловіки, які боролися за самостійну Україну навіть перебуваючи в еміграції. Це – її батько Іван Шовгенєв, чоловік Михайло Теліга, колега по ОУН і товариш по перу Олег Ольжич і, безперечно, речник українського націоналізму Дмитро Донцов, у журналі якого друкували свої твори «пражани». Тож у творчості О. Теліги любов до чоловіка поєднана з любов'ю до Батьківщини. У поезії «Чекає все: і розпач, і образа» авторка пише:

*Зметемо вогнем любови межі.
Перейдемо убрід бурхливі води,
Щоб взяти повно все, що нам належить,
І злитись знову зі своїм народом [8, с. 17].*

Висновки. Поезія О. Теліги засвідчує, що авторка була націєцентричною феміністкою. Жінка в розумінні авторки має залишатися ніжною зі своїм чоловіком, відданою йому, а коли останньому випадає місія захищати свою державу, вона мусить стати другом і соратником у боротьбі.

Героїня лірики О. Теліги (поезії «Мужчинам», «Відповідь», «Вечірня пісня», «Вечір», «Я руці, що біла, – не пробачу...», «Чекає все: і розпач, і образа» та ін.) – ніжна і ласкава жінка, котра є життєдайною силою для чоловіка-воїна, захисника держави. Водночас вона морально сильна та вольова особистість, здатна у критичний час узяти до рук зброю й мужньо боронити на рівні з чоловіком свій край. Жінка в поезії авторки готова пробачити своєму обранцю і світу все, окрім приниження її гідності.

Зауважимо, що образ жінки-борця в ліриці О. Теліги суголосний феміністичній філософії, однак мисткиня не вдається до заперечення ролі чоловіка у суспільному бутті. Вона возвеличує тих представників сильної статі, котрі стали оборонцями свого краю, вірні своїй коханій. Саме таким чоловікам жінка готова віддати свою любов, із такими готова йти в бій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Маланюк Є. Розповідь про Лену. *Олена Теліга* : збірник / ред. О. Жданович. Київ ; Париж ; Лондон ; Торонто ; Нью-Йорк ; Сідней : Фондація ім. О.Ольжича ; Вид-во ім. О. Теліги, 1992. С. 328–331.
2. Слабошпицький М. «Обов'язок сповнила до кінця...». Київ, 2012. С. 266–293.
3. Агеева В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ : Факт, 2008. 360 с.
4. Павличко С.Д. Фемінізм. Київ : Основи, 2002. 327 с.
5. Климентова О. Гендерні студії Олени Теліги. *Вісник КНУ. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2004. Вип. 15. С. 26–28.
6. Денисенко Ю.М. Націєцентричний фемінізм жінок-мисткинь української діаспори. *Культура України*. 2013. Вип. 40. С. 49–55.
7. Гординський С. Зустріч з Оленою Телігою. *Олена Теліга. Збірник*. Детройт ; Нью-Йорк ; Париж : Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977. С. 243–249.
8. Теліга О. О краю мій... : Твори, документи, біографія. Нарис / упоряд., передмов., прим., біогр. нарис Надії Миронець. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. 496 с.
9. Юрчук О.О. Творчість О. Теліги: реінкарнація української жіночості в умовах потреби боротьби за українську націю. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. № 53. С. 209–212.
10. Ільницький М. Від «Малої прози» до «Празької школи». Львів, 1995. 318 с.